

Ерманкулова Р.И.,
Қарғабаева С.Т.

**Қазақстанда инновациялық
қызметті ұйымдастыру және
басқарудың ерекшеліктері**

Yermankulova R.I.,
Kargabayeva S.T.

**Features of management and
organization of innovative
activity are in Kazakhstan**

Ерманкулова Р.И.,
Қарғабаева С.Т.

**Особенности управления и
организации инновационной
деятельности в Казахстане**

Бұл мақалада авторлар бүгінгі әлемде бірінші кезеңде экономиканың тұрақтылығын қамтамасыз ету үшін елдегі индустриалды-инновациялық стратегиясының жүзеге асуын дамыту, әсіресе басқару және ұйымдастырушылық инновацияларды зерттеу, инновациялық қызметтің бәсекеге қабілеттілігін және экономикалық өсуді қамтамасыз ету маңызды факторлар ретінде қарастырылады.

Түйін сөздер: инновация, инновациялық қызмет, стратегия, ұйымдастыру.

In this article examined authors to the feature of management and organization of innovative activity in Kazakhstan, about development of realization industrially-innovative strategy in a country, to provide stability of economy on the first stage In the modern world innovative activity is examined as a major factor of providing of competitiveness and economy growing. Scientific and technical innovations determine the level of competitiveness of national commodities and all economy on the whole in the conditions of globalization of world economy.

Key words: innovation, innovative activity, strategy, organization.

В данной статье авторами рассматриваются особенности управления и организации инновационной деятельности в Казахстане, реализации индустриально-инновационной стратегии в стране, чтобы обеспечить стабильность экономики на первом этапе. В современном мире инновационная деятельность является важнейшим фактором обеспечения конкурентоспособности и экономического роста. Научно-технические инновации определяют уровень конкурентоспособности национальных товаров и всей экономики в целом в условиях глобализации мировой экономики.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, стратегия, организация.

**ҚАЗАҚСТАНДА
ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ҚЫЗМЕТТІ
ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ
БАСҚАРУДЫҢ
ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Қазақстанның нарықтық экономикасы дағдарысқа дейінгі жылдарда эволюциялық сипатта қалыптасты және оның цикльдік дамуы экспорттық шикізат секторы өсуінің серпініне және сыртқы қаржылық нарықтарда арзан инвестициялық ресурстардың қолжетімділігіне тәуелді анықталды.

Отандық орта және шағын бизнес инвестициялардың тез қайтарымына кепілдік беретін жылжымайтын мүлік, сауда, жергілікті құрылыс индустриясы, сауда-делдалдық пен қызметтер көрсету секторы сияқты салаларда бос тауар тауашаны алуға бағытталды.

Н. Назарбаевтың 2012 жылғы қаңтардағы дәстүрлі Қазақстан халқына Жолдауында инновациялық жобаларды іске асыру мәселесі еліміздің қазіргі кезеңде дамуының тоғызыншы бағымды бағыты ретінде анықталып көрсетілген [1].

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан халқына Жолдауында ХХІ ғасырдың жаһандық сын-қатерлерінің жетіншісі ретінде өндіріс ұғымының өзін өзгертетін Үшінші индустриялық революция көрсетіліп, бұл сын-қатерге дайындығының шарты болып табылатын ең маңызды мәселер айқындалды [2].

Осыған орай Үшінші индустриялық революция нәтижесінде пайда болатын секторларды ескере отырып, жеке компаниялардың өз қаражаттарын зерттеулер мен инновацияларға салуын ынталандыруды қамтамасыз етуге бағытталған инновациялық қызметті ұйымдастыру және басқару нысандарын жетілдіру қажет.

Елімізде іске асырылып жатқан Үдемелі индустриалды инновациялық даму мемлекеттік бағдарламада негізгі міндеттер қатарында тиімді ұлттық ғылыми инновациялық жүйе қалыптастыру және ұлттық инфрақұрылымды дамытудың белгіленуіне байланысты инновациялық қызметті ұйымдастыру және басқаруды жетілдіру бағыттарын зерттеу жоғары маңыздылыққа ие.

Нарықтық экономика жағдайындағы инновациялық қызмет коммерциялық мақсаттылыққа жанамаланады. Кәсіпорын инновацияны олардың көмегімен өндіріс шығындарын азайту және табысты барынша жоғарлатуды қамтамасыз ету мүмкін-

діктері туындағанда ғана пайдаланады. Одан басқа, елдегі дамудың постиндустриалдық кезеңіне түскен өндірістік кәсіпорынның өміршеңдігі көбінесе олардың сол немесе басқа өнімді дайындау қабілеттеріне емес, жаңа қоғамдық қажеттілікті табуына және қоғамға өзінің жеке өнімін (қызметін) ұсынуына, оны қанағаттандыру тәсіліне байланысты болады. Әрине, өндіруші бұл жағдайда монополиялық жоғары табысты шығара алады. Инновацияның желілік нәтижесі шаруашылық жүргізуші субъектілердің жеке оқшауланған экономикалық мүддесін іске асыру деңгейінде қалыптастырылады. Ақырғы есепте, инновация ұлттық экономиканың тиімділігін және қоғамдық қажеттіліктерді іске асыруды қамтамасыз етеді.

Осылайша, инновациялық қызмет экономикалық жүйенің негізгі қарама-қайшылықтарын шешу үрдісіне негізделген болып шығады: әрбір нақты кезеңде өсуші қажеттіліктер мен қол жеткізілгендер арасындағы өндірістің дамуының материалдық және интеллектуалдық игіліктері деңгейінде.

Инновацияларды дамыту жөніндегі саясат инновациялық-технологиялық дамытуды басқару жүйесін құру, салалар мен өңірлерді инновациялық дамыту есебінен экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыруды қамтамасыз ететін ұлттық инновациялық жүйелерді құруға бағытталатын болады. Сондай-ақ, жоғары технологиялық шағын және орта бизнесті дамыту және еліміздің ғылыми және инжинирингтік әлеуетін арттыру үшін жағдайлар жасауға, сондай-ақ инновациялық кластерлердің инфрақұрылымын дамытуға бағытталатын болады.

Сондай-ақ, инновацияны енгізетін жұмысын жаңа бастаған және жас кәсіпкерлерді қолдау жаңа тетіктерін енгізу жөнінде ұсыныстар әзірленетін болады. Жаңа білімді жасау және өзгерту үрдістеріне байланысты барынша толық анықталған мүдделердің инновациялық қызметіне уәжделетін нақты экономикалық субъектілер жүзеге асырылады. Инновациялық үрдістегі субъектінің өзінің қанша екендігінде емес, олардың арасындағы қарым-қатынастың саны мен сипатының қанша екендігінде ерекше маңыз жатыр. Соған орай инновациялық қызметтің нәтижелілігі мен тиімділігі нақты экономикалық жүйедегі ережелер мен заңдар көмегімен осы қарым-қатынастарды бірегей реттеу деңгейімен анықталады.

Инновациялық жүйе дәл осы әрекет етуші заңдылық базасына тәуелділікте ұлттық сипаты иеленеді. Сонымен бірге, жаңа білім иннова-

циялық қызметтің кез келген сатысында пайда болуы мүмкін екенін есте сақтаған абзал. Яғни, инновациялық циклдегі жаңа білімнің «сызықтық үлгі» қозғалысы циклдың кез келген сатысында субъектіге сәйкес жаңа білім жасалуы мүмкін болатын неғұрлым күрделі «желілік үлгіге» өзгертіледі. Практикалық жоспардағы ұлттық жүйенің нарықтық үлгісі экономиканың ашықтығын, оның әлемдік шаруашылықта біріктірілгендігін, жеке меншіктің, оның ішінде интеллектуалдық қызмет нәтижелерінің құқықтарының заңды бекітілуін, экономикалық қызметтегі барлық шаруашылық жүргізуші субъектілердің тең құқықтылығын, өндірісшілердің тұтынушылар мүдделеріне бағдарланған және инновацияны үздіксіз жасауға ынталандыратын бәсекелестік ортаның заңды түрде қамтамасыз етілуін болжамдайды.

Іргелі зерттеулерді жүзеге асыратын ұйымдар инновациялық орта (1-сурет) үлгісінде көрсетілгеніндей, республикалық бюджеттен тікелей қаржыландыру жолы арқылы мемлекеттік қолдаумен қамтамасыз етіледі. Жекелеген іргелі зерттеулер және ірі жобалар мемлекеттік институттар өкілділігімен және гранттар жүйесі жөніндегі қорлармен қаржыландырылуы мүмкін. Іргелі зерттеулер донор-аймақтардан аймақтық деңгейдегі шектеулі қолдауды алуы мүмкін.

Қолданбалы зерттеулерді қолдау жолдарын қарастыру кезінде олардың бастапқы кезеңі үшін инвестициялардың жоғары тәуекелдері, ал ақырғы кезеңі үшін ғылыми-техникалық жетістіктер нарығын іздестіріп алу мүмкіндіктері тән екендігін ескерген жөн. Яғни, қолданбалы зерттеудің маңызды бөлігі білім базасын байытумен ғана аяқталады және нарықпен іздестірілмейді. Қолданбалы зерттеудің басқа бөлігі инновациялық жобалардың бизнес-жоспарларын қалыптастыру үшін жеткілікті болатын экономикалық қызығушылықты тартатын нәтижелер береді. Мұндай инновациялық жобалар нарық арқылы бизнес және инновациялық инфрақұрылымдар тарапынан қолдауды қамтасыз етуі мүмкін.

Жоғарыда атап көрсеткеніміздей, іргелі зерттеулер тікелей мемлекеттік қолдаумен қамтамасыз етіледі, бұл байланыстар оны интенсивті ретінде сипаттауға мүмкіндік береді. Қолданбалы зерттеулерді орындау кезінде жобаларды инвестициялауды мемлекеттік қолдау кемінде интенсивті сипатты алып жүреді және соған орай бұл байланыстар әлсізге жатады, анықтаушы болып табылайды. Бюджеттік ресурстардың шектеулігі қолданбалы зерттеуді мемлекеттік қолдаудың азырақ көлемін шарттастырады. Бірақ, иннова-

циялық үрдістерді іске асыруды белсенділендіру мақсатында қолданбалы зерттеулерді және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды қаржыландыруды кеңейту қажет.

Бұл мәселе республикалық және аймақтық деңгейде инновацияны ауқымды жанама қолдауды қамтамасыз ету негізінде, сондай-ақ, кәсіпкерлердің технологиялық қамтамасыз етуді жүргізу функциясын басқаратын элементтерге инновациялық инфрақұрылымдарды дамытуға ықпал етуі жолымен ғана шешілуі мүмкін. Инновациялық қызметті республикалық және аймақтық деңгейде қолдау жағдайында билік және басқару органдары үшін негізгі стратегиялық серіктестер болып ғылыми ұйымдар, кәсіпкерлер, инновациялық инфрақұрылымдардың, аудиттің өзекті элементтері шығады, яғни перспективті қолданбалы зерттеулерді және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды коммерциялау тұрғысынан біліктілікпен іріктеу қажет. Конкурс үрдісінде іріктелген инновациялық жобалар бюджеттік қаржыны кәсіпкерлік құрылымдармен бірге үлестік негізде тарту жолымен жүзеге асырылуы мүмкін [3].

Қазіргі жағдайда аймақтық инновациялық жүйенің жоқтығын ескере отырып, жергілікті басқару органдарының басты мақсаты, ең алдыменен, инновациялық инфрақұрылымдардың тірек элементтерін, яғни технопарктер, инновациялық-технологиялық парктер, инновациялық бизнес-инкубаторлар жасау болып табылады. Сонымен бірге, басқарудың осы деңгейінде аталмыш аймақтың тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуының жетістіктеріне бағдарланған тиімді инновациялық жобаларды қолдауды қамтамасыз ету қажет.

Инновацияны жасайтын (ҒЗИ, ЖОО, жобалау ұйымдары) интеллектуалдық өнімді өндірушілерді мемлекеттік қолдау сипаты инновациялық циклдің кезеңіне байланысты анықталады.

Іргелі зерттеулердің жобасына өткен конкурстық іріктеу қолданбалы зерттеулерге және инновациялық жобаларға қарым-қатынас бойынша шектелетін тікелей мемлекеттік қолдаумен қамтамасыз етіледі. Мемлекет басқарудың аймақтық органдары болып одан ары қарай инновациялық жобаларды және кіші инновациялық кәсіпорындарды қолдауды жүзеге асыратын элементтері арқылы инновациялық инфрақұрылымдарды жасау үрдісіне тікелей қолдау көрсетеді. Мемлекеттік маңызы бар ірі инновациялық жобалар мен бағдарламалар тікелей мемлекеттік қаржыландыруды алады. Жаңа техниканы өндіретін кәсіпорынды мемлекеттік қолдау институттарды дамыту қызметін, қолайлы заңдылықтарды, же-

ңілдіктегі салық салымдарын, жобаның кепілдігін және т.б. ұйымдастыру және жасау нысанында іске асырылады.

Аймақтық деңгейде коммерцияланудың төмен деңгейімен бюджетті, сондай-ақ, коммерцияланудың жоғары әлеуеті бар инновациялық жобаларды біртіндеп қайтарымды қаржыландыруды дамыту арқылы іргелі және қолданбалы зерттеулерді қаржыландыруды қарастыру қажет. Инновациялық инфрақұрылымдарды жасау мемлекеттік басқарудың аймақтық органдарының міндеті болып табылады. Инновациялық және тұтынушылар нарығына мемлекеттің ықпалы нарықтық инфрақұрылымдардың заңды нормаларын қалыптастыруда, инновациялық өнімдерге сұранысты ынталандыруда, оның тұтынушылары үшін жеңілдік жағдайларын жасауда айқын көрінуі мүмкін.

Инновациялық ортада орталық орынды ғылыми-техникалық жетістіктердің коммерциялануын қамтамасыз ететін кәсіпкерлер алады. Нақ солардың қызметінің арқасында республикалық және жергілікті бюджеттерге қаржы түсіру, инвестиция нарығын қалыптастыру қамтамасыз етіледі. Инновациялық бизнес жаңа өнімнің коммерциялануы үшін жағдай жасайтын инновациялық инфрақұрылымдарды жасауға және оның тиімді жұмысына мүдделі.

Коммерциялық кәсіпорындар инновациялық жобаларды инвестициялауға, сондай-ақ, ғылыми сыйымды тауарлардың және қызметтің нарығы арқылы осы өнімдердің тұтас инновациялық үрдістерін бір жүйеге тұйықтауға мүмкіндік беретін өзара әрекеттеріне мүдделі.

Технологиялық делдалдық институттарының дамуы ғылыми-технологиялық ресурстар мен өнеркәсіп кәсіпорындарының арасындағы байланыстарды күшейтуді, технологиялық жаңару үрдістерін жоғарылатуды, технологияның пайдалану және нарықтық жағдайларға, сондай-ақ ұлттық және халықаралық стандарттарға сәйкестігін арттыруды қамтамасыз етеді.

Сарапшылардың пікірінше, инновациялық ортаның субъектілерімен өзара әрекеттесуінің барынша жоғары интенсивтілігімен инновацияны қолдаушы инфрақұрылымдар, коммерциялық кәсіпорындар мен инновациялардың коммерциялануын жүзеге асырушы инновациялық жүйенің бөлімдері және мемлекеттік басқару органдары сипатталады [4].

Өзара әрекеттесудің орташа интенсивтілігі қолданбалы зерттеулерді орындаушы ғылыми ұйымдар, жобаларды дайындаушы ұйымдар мен кәсіпорындардың бөлімшелері және мемлекеттік емес инвесторларына тән.

Инновациялық ортаның субъектілерімен өзара әрекеттесуінің барынша төмен интенсивтілігімен іргелі зерттеулерді жүзеге асыратын ұйымдар, архивтер, инновациялық тауарлар мен қызмет тұтынушылары сипатталады.

Көріп отырғанымыздай, инновациялық ортаның субъектілері арасындағы өзара әрекеттестіктің өзекті рөлі инновациялық инфрақұрылымдық кәсіпорындарда, коммерциялық кәсіпорындарда, мемлекеттік басқару органдарында жатыр.

Инновациялық инфрақұрылымдар өндірістік құрылымдарды (инновациялық-техникалық орталықтар, технопарктер, бизнес-инкубаторлар және т.б.), ақпараттық жүйе объектілерін (аналитикалық және статистикалық орталықтар, ақпараттық орталықтар және базалар), инновациялық менеджмент саласындағы кадрларды даярлау және қайта даярлау жөніндегі ұйымдарды (бюджеттік және жеке венчурлық қорлар, сақтандыру фирмалары), экспертиза, патент, лицензия, сертификаттау, стандарттау жүйелерін қамтиды. Инновациялық инфрақұрылымдарды қалыптастыру жеткілікті ұзақ үрдіс болып табылады. Мәселен, экономикасы дамыған елдерде

(АҚШ, Германия, Жапония) бұл үрдіс 10-15 жыл кұрады [5].

Жүргізілген инновациялық ортаның мәні, құрылымы, оны құраушы субъектілері арасындағы өзара әрекеттесуінің ерекшеліктерін зерттеу нәтижесінде келесі ұсыныстар жасалды:

– инновациялық ортаның инновациялық үрдістің интерактивті үлгісіне негізделген және инновациялық қызметті ұйымдастыру үшін экономикалық маңызды субъекті аралық байланыстарын есепке алумен сипатталатын үлгісі;

– инновациялық ортаның субъектілері арасындағы өзара әрекеттестіктің өзекті рөліне инновациялық инфрақұрылымдық кәсіпорындар, коммерциялық кәсіпорындар, мемлекеттік басқару органдары ие екендігін ескерудің қажеттілігі;

– кешенді жүйелік сипат, нарықтық бағдар, инновациялық үрдістердің интенсивтілігі, ақпараттық қамтамасыздандырылуы, элементтерінің бәсекеге қабілеттілігі, ауыспалылық, иілгіштік және басқарушылық сияқты инновациялық инфрақұрылымдарды қалыптастырудың негізін құраушы маңызды ережелер.

Әдебиеттер

- 1 Назарбаев Н.Ә. Ел Президентінің «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Халыққа Жолдауы // Егемен Қазақстан. – 2012, қаңтар.
- 2 «Қазақстан-2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. ҚР Президенті – Елбасын Н.А. Назарбаевтың Қазақстан Халқына Жолдауы. // Егемен Қазақстан. – 15 желтоқсан. – 2012.
- 3 Унтура Г.А. Проблемы создания инновационной среды региона в рыночных условиях // Регионы: экономика и социология. – 2002. – № 4. – 5-29 бб.
- 4 Батпенев Т. Состояние и перспективы формирования инновационной инфраструктуры в Казахстане // Казахстан-Спектр. Ғылыми журнал. – 2003. – № 2. – 93 б.
- 5 Хан В.А. Проблемы структурной перестройки промышленности Казахстана на основе инноваций // Инновации. – 2003. – № 9. – 47 б.

References

- 1 Nazarbaev N.Ә. El Prezidentinin «Aleumettik-jekonomikalық zhangyrtu – Kazakhstan damuynyn basty bagyty» atty Halykka Zholdauy // Egemen Kazakhstan, 2012, kantar.
- 2 «Kazakhstan-2050» strategijasy – Kalyptaskan memlekettin zhana sajası bagyty. KR Prezidenti – Elbasyn N.A. Nazarbaev-tyn Kazakhstan Halkyna Zholdauy. Egemen Kazakstan. – 15 zheltoksan. – 2012.
- 3 Untura G.A. Problemy sozdaniya innovacionnoj sredy regiona v rynochnyh uslovijah //Regiony: jekonomika i sociologija. – 2002. – № 4. – 5-29 b.
- 4 Batpenov T. Sostojanie i perspektivy formirovaniya innovacionnoj infrastruktury v Kazahstane // Kazahstan-Spekt. Fylymi zhurnal. – 2003. – № 2. – 93 b.
- 5 Han V.A. Problemy strukturnoj perestrojki promyshlennosti Kazahstana na osnove innovacij //Innovacii. – 2003. – № 9 – 47 b.